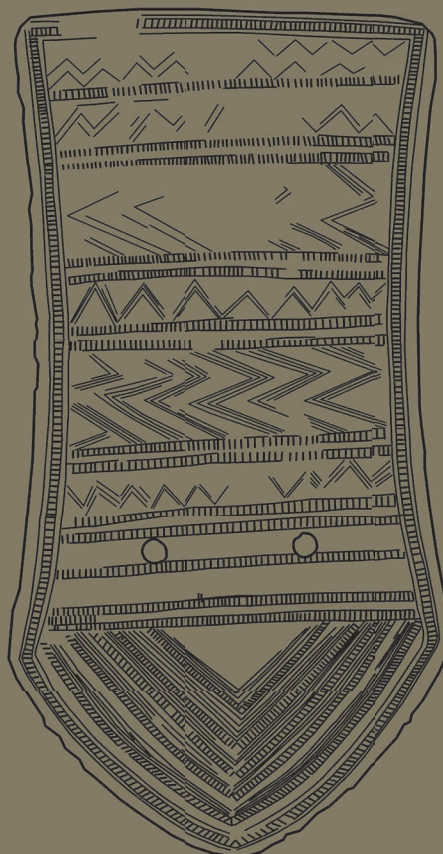

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKEHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA 27
ROČNÍK CXI – 2017

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKEHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA 27
ROČNÍK CXI- 2017

Bratislava 2017

ANNALES MUSEI NATIONALIS SLOVACI
ZBORNÍK SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO MÚZEA

CXI- 2017
ARCHEOLÓGIA 27

Predseda redakčnej rady/Head of editorial board
PhDr. Juraj Bartík, PhD., Bratislava

Redakčná rada/Editorial Board
Doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc., Nitra
Mgr. Radoslav Čambal, PhD., Bratislava
PhDr. Beáta Egyházy-Jurovská, Bratislava
PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., Bratislava
Doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc., Nitra
Prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc., Opava
Dr. Eric Vrba, Boston

Zostavovateľ/Edited by
PhDr. Vladimír Turčan

Preklad do nemeckého a anglického jazyka/translation into English and German languages:
REELS, s. r. o., Stephanie Staffen a autori

Publikácia je recenzovaná/publication is reviewed
Grafická úprava /Graphic design
Marianna Lázničková, Erika Mészárosová

Tlač/Print:
Bittner print s.r.o

Vydalo/Published by: Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Bratislava 2017

Náklad/Numbers of the copies: 350 kusov

© Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum/Slovak National Museum-Archaeological Museum 2017

ISBN 978-80-8060-414-1
ISSN 1336-6637

OBSAH – INHALT

- 7 TOMÁŠ MICHALÍK: Paleolitické nálezy z Prašníka a Trstína. Príspevok k paleolitickému osídleniu severovýchodnej časti Malých Karpát
- 13 Palaeolithic finds from Prašník and Trstín. Towards a Palaeolithic settlement of the north-eastern part of the Small Carpathians
- 15 ALENA ŠEFČÁKOVÁ: Praveké kresby v jaskyni Domica
- 37 Prehistoric Drawings in Domica cave
- 43 BARBARA DANIELOVÁ: Medená sekera z Hruštína
- 47 Fund eines Kupferbeils aus Hruštín
- 49 ADAM GAŠPAR: Obilné jamy v praveku stredného a dolného Ponitrianska
- 61 Grain pits in prehistory of Nitra region
- 63 JURAJ BARTÍK – TOMÁŠ ZACHAR: Ozdobný štít únětickej kultúry z Gajar
- 77 Verzierter Schild der Aunjetitzer Kultur aus Gajary
- 81 DAVID VÍCH: Pozdně bronzový depot se štítovou sponou z Moravské Třebové
- 87 Spätbronzezeitliche Hort mit Blattbügelfibel aus Moravská Třebová
- 89 PETER ŠIMČÍK: Plasticky zdobená mazanica z Prešova- Nižnej Šebastovej
- 96 Plastisch verzierter Huttenlehm aus Prešov-Nižná Šebastová
- 97 PETER C. RAMSL: Bronze- und eisenzeitliche Gräberfelder in Nordostösterreich: topographische Lage, Strukturen, und geschlechtsspezifische Bestattungsareale anhand von ausgewählten Beispielen
- 107 Pohrebiská z doby bronzovej a železnej v severovýchodnom Rakúsku: poloha, štruktúra a rodové areály na vybraných príkladoch
- 109 RADOSLAV ČAMBAL – IGOR BAZOVSKÝ: Neskorolaténske sídliskové objekty v Bernolákove, okr. Senec
- 130 Spätlatènezeitliche Siedlungsobjekte in Bernolákovo, Bez. Senec
- 133 MIROSLAVA DAŇOVÁ: Rímsky prsteň z Trenčína
- 136 Roman ring from Trenčín
- 137 VLADIMÍR TURČAN: Včasnostredoveké sídliskové objekty z Bernolákova
- 152 Frühmittelalterliche Siedlungsobjekte aus Bernolákovo
- 153 LUCIA PILKOVÁ – PETRA ŠIMONČIČOVÁ KOŇŠOVÁ: Predmety každodennej potreby z Čeboviec – Zeleného hradu (okr. Veľký Krtíš)
- 161 Gegenstände des alltäglichen Bedarfs aus Čebovce – Zelený hrad (Bez. Veľký Krtíš)
- 163 MICHAL PÍREK: Gajary – Posádka vo svetle historických prameňov
- 178 Gajary – Posádka im Lichte historischen Quellen
- 179 MAREK BUDAJ – MICHAL PÍREK: Nálezy z 14. – 15. storočia z hradu Tekovská Breznica
- 192 Funde vom 14. – 15. Jahrhundert von der Burg Tekovská Breznica (Bez. Žarnovica)

KOLOKVIUM

- 197 VLADIMÍR TURČAN: Pätnásty ročník kolokvií k otázkam rímsko-germánskej archeológie
196 Fünfzehnter Jahrgang der Kolloquien zu Fragen der römisch-germanische Archäologie
- 197 ZDENĚK BENEŠ: Doklady výzdoby ozubeným kolečkem (radýlkem) na sídlišti z počátku doby římské v Mlékojedech, okr. Mělník
204 Evidence of Cog-wheel Ornamentation on a site from the beginning of the Roman era in Mlékokojedy, Mělník District
- 205 EDUARD DROBERJAR – RADKA KNÁPEK: K labskogermánské radélkované keramice
212 Zur elbgermanischen Keramik mit Rädchenverzierung
- 213 KRISTIAN ELSCHKEK: Rädchenverzierte Keramik der römischen Kaiserzeit vom südlichen Marchgebiet
222 Radielková keramika z doby římské z jižního Pomoravia
- 223 LINDA KOVÁČSOVÁ – JÁN RAJTÁR: Urny zdobené ozubeným kolieskom z vybraných hrobov pohrebísk v Kostolnej pri Dunaji a v Sekuliach
233 Rädchenverzierte Urnen von ausgewählten Gräbern der Gräberfelder von Kostolná pri Dunaji und Sekule
- 235 JAROSLAVA RUTTKAYOVÁ – MATEJ RUTTKAY: Keramika zdobená radielkom z Ponitria a Požitavia
244 Rädchenverzierte Keramik aus dem Nitra und Žitava Gebiet
- 245 VLADIMÍR VARSÍK: Nádoby zdobené ozubeným kolieskom z kvádskeho sídliska vo Veľkom Mederi
250 Rollradverzierte Gefäße aus der quadischen Siedlung von Velký Meder
- 251 PETR ZAVŘEL: Tečkovaná a radélkovaná výzdoba na keramice starší doby římské z jihočeských lokalit
268 Die Punkt - und Rädchenverzierung auf der Keramik der älteren römischen Kaiserzeit aus den südböhmischen Lokalitäten
- RECENZIE
- 271 Juraj Bartík: Zoja Benkovsky-Pivovarová – Bohuslav Chropovský: Grabfunde der frühen und der beginnenden mittleren Bronzezeit in der Westslowakei. Nitra 2015.
- 273 Skratky časopisov a periodík – Abkürzungen von Zeitschriften und Periodika

NÁDOBY ZDOBENÉ OZUBENÝM KOLIESKOM Z KVÁDSKEHO SÍDLISKA VO VEĽKOM MEDERI¹

VLADIMÍR VARSÍK

Keywords: Roman Period, German settlement, pottery

Abstract: *Vessels ornamented with cog-wheels from the Quadi settlement in Veľký Meder.*

The Germanic settlement in Veľký Meder is located in the foreground of the northern Pannonian border at a distance of approximately 7km from the Danube. This paper presents fragments of local Germanic pottery decorated with cog-wheels. This decorative technique represents a characteristic feature of the Elbe-Germanic cultural environment and finds from Slovakia document the easternmost evidence of its occurrence. On the Quadi urnfield, the ornamentation with cog-wheels appears relatively frequently in the early Roman Age, especially in the 1st century. The finds from Veľký Meder represent their late occurrence in the second half of the 2nd and 3rd centuries.

1. Úvod

Germánske sídlisko vo Veľkom Mederi patrí medzi najvýznamnejšie náleziská z doby rímskej na Žitnom ostrove. Nachádza sa južne od rovnomenného mestečka uprostred rozsiahlej dunajskej inundácie na skupinke troch dunových vyvýšenín. Od hlavného toku Dunaja – kedysi hranice rímskej provincie Horná Panónia – je lokalita vzdialená asi 7 km. Najbližšími limitnými pevnosťami boli tábory Arrabona a Ad Statuas, oba vzdušnou čiarou vzdialené asi 15 až 16 km. Celkový rozsah osady sa podľa výsledkov povrchovej prospekcie odhaduje na 6-8 ha. Výskumom v rokoch 1988-1992 (obr. 1) sa odhalila asi desatina tejto plochy (0,7 ha), na ktorej sa nachádzalo 43 germánskych zemníc a niekoľko desiatok ďalších objektov (nadzemné kolové stavby, zásobné a exploatačné jamy, pece). Hoci jeho výsledky súhrnne spracované a publikované neboli, niekoľko predbežných správ ponúka informácie o charaktere zástavby, ako aj o chronologickom vývoji osady (Varsík 2003; ten istý 2004). Na plošný odkryv nadviazal v roku 2003 ešte krátky environmentálne zameraný výskum, ktorého cieľom bolo získať archeobotanické pramene a po ich analýze aj poznatky k charakteru a úrovni kvádskeho poľnohospodárstva (Hajnalová/Varsík 2010; tí istí 2015). Vybrané nálezové súbory z Veľkého Medera boli v rámci tradičných predvianočných keramických kolokvií predstavené aj na stránkach tohto zborníka (Varsík 2005; ten istý 2008).

Doterajšími – zatiaľ neukončenými – analýzami sa podarilo charakterizovať tri základné fázy vnútorného chronologického vývoja sídliska, ktoré navzájom nadväzovali bez pozorovateľného prerušenia kontinuity. Najstaršia fáza (fáza A) vyplňa približne druhú polovicu 2. storočia. Zatiaľ nie je celkom jasné, či sídlisko vzniklo krátko pred alebo až počas markomanských vojen. Po pomerne skromných počiatkoch sa osada rozmáha v nasledujúcej fáze B zo stupňa C1,

Obr. 1. Veľký Meder, „Vámostelek“. Letecký záber na lokalitu s vyznačenými plochami výskumu v rokoch 1988 až 1992 a v roku 2003.

Abb. 1. Veľký Meder, „Vámostelek“. Luftaufnahme der Fundstelle mit den Grabungsflächen aus den Jahren 1988 bis 1992 und 2003.

¹ Tento príspevok vznikol v rámci grantového projektu Vega 1/0243/17 a 02/0121/15.

teda predovšetkým v závere 2. a v prvej polovici 3. storočia. Táto etapa je pomerne dobre datovaná vďaka početnému výskytu severovskej terry sigillaty. Najväčší rozmach, čo sa týka hustoty osídlenia na preskúmaných plochách, prežíva sídlisko v období od poslednej tretiny 3. až po 4. storočie (fáza C). Vzhľadom na nedostatok chronologicky citlivých drobných nálezov sa toto pomerne dlhé obdobie života aspoň štyroch generácií nepodarilo zatiaľ detailnejšie vnútorne rozčleniť.

2. Keramika zdobená radielkom

„Radielko“ aj „ozubené koliesko“ pokladám v tomto príspevku za rovnocenné termíny na označenie nástroja, ktorým sa pred vypálením aplikovala výzdoba na ešte nestvrdnutý povrch hlinenej nádoby. Vo Veľkom Mederi sa našlo 16 fragmentov nádob s predmetnou výzdobou (obr. 3, 4). Z viacerých úlomkov sa poskladali rekonštruovateľné časti nádob zo zemnic 125 a 301 (obr. 3: 12, 16; 4: 8, 10). Je pravdepodobné, že aj ďalšie fragmenty navzájom súvisia a pôvodne pochádzajú zo spoločných nádob. Minimálny počet radielkom zdobených nádob možno preto odhadnúť na sedem až osem.

Podľa zubov nástroja, ktorými sa ornamenty vtlačali do mäkkého povrchu nádob, možno rozlíšiť dva typy radielka. Prvý typ vytváral malé štvoruholníkové bodky (obr. 2: 1). Po vizuálnom štúdiu zväčšených fotografií sa zdá, že radielko bolo dvojstopové. Pri vytváraní výzdoby hrnčiar prešiel v jednom páse sem a tam viackrát. Zanechal tak dva až päť radov odtlačkov, ktoré sa navzájom krížili alebo prekryvali. Taktiež sa zdá, že nádoby z Veľkého Medera výrobcovia zdobili aspoň dvoma takýmito radielkami s menšími a väčšími „zubmi“. Motívy nanesené týmto radielkom predstavujú meander, cik-cak a V-motív (obr. 3: 2, 3, 5, 11, 12, 14-16; 4: 1, 2, 7, 8, 10). Podobným nástrojom bola plošne nanesená výzdoba aj na spodnej časti nádoby zo zemnice 125 (obr. 3: 10; 4: 6).

Druhý typ radielka zanechával obdĺžnikové odtlačky (obr. 2: 2). Radielko bolo jednostopové, hoci sa ním mohli nanášať jeden alebo dva paralelné rady výzdoby. Vidno to tiež pri fotografickom zväčšení. Medzi motívmi sa objavuje meander, cik-cak a vetvička (obr. 3: 1, 4, 6-9, 13; 4: 3-5, 9). Oba typy sú vo Veľkom Mederi zastúpené približne rovnakým počtom nádob (fragmentov). V jednom nálezovom súbore sa mohli objaviť nádoby zdobené prvým aj druhým typom radielka, čo svedčí o ich časovo paralelnom používaní. Na našom sídlisku sa ale neobjavila nádoba zdobená zároveň oboma typmi nástroja.

Výzdoba radielkom sa vo Veľkom Mederi vyskytuje na tmavých sivočiernych až čiernych tenkostenných nádobách so starostlivo upraveným – lešteným a tuhovaným – povrchom. Z tvarov je doložená misa so zatiahnutým ústím (forma IA – obr. 3: 12; 4: 8), miska so zalomeným telom (forma II – obr. 3: 2, 11; 4: 1, 7) a hlboká misa s odsadeným telom (forma III – k charakteristike foriem domácej germánskej keramiky – *Varsik 2011*, 54-71). Posledne menovaná nádoba (obr. 3: 16; 4: 10) tvarom pripomína formu terry sigillaty Drag. 37. Vo všeobecnosti ide o nádoby, ktoré v germánskej domácnosti patrili medzi stolový riad a používali sa pri konzumácii a servírovaní jedál a nápojov. Ich povrch býval bohato zdobený, čo dokumentujú aj naše exempláre, kde je ozubené koliesko v kombinácii s plošným brázdovaním v poliach (obr. 3: 12; 4: 8) alebo s presekávanými plastickými lištami (obr. 3: 11, 16; 4: 7, 10).

3. Datovanie

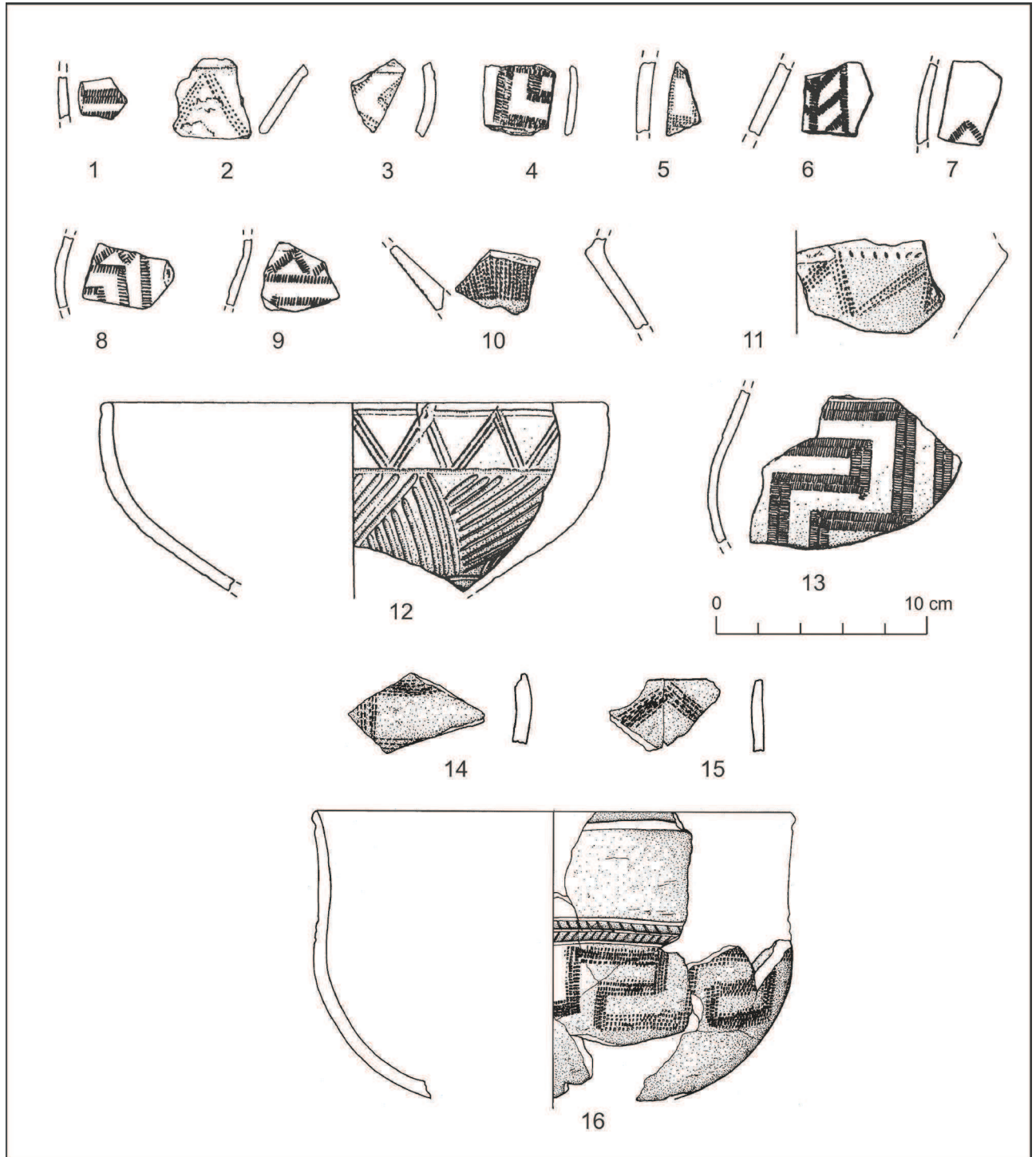
Keramika s radielkovou výzdobou sa vo Veľkom Mederi vyskytla v nálezových súboroch, ktoré boli zaradené do sídliskovej fázy A a B, t. j. do časového úseku od druhej polovice 2. po strednú tretinu 3. storočia (obr. 5). V neskororímskej fáze C radielková výzdoba nie je vo Veľkom Mederi doložená. Početnejšie sa takéto nádoby objavujú v sídliskových objektoch fázy A (obr. 5: 1), kde boli v dvoch prípadoch sprevádzané stredogalskou a rheinzabernskou terrou sigillatou (zemnice 94 a 107B). Z mladšieho obdobia fázy B (obr. 5: 2) – z prvej polovice 3. storočia – pochádzajú zlomky zo zemnice 114 (obr. 3: 6, 7; 4: 4, 5), v ktorej sa vyskytla aj terra sigillata z Heleniovej produkcie vo Westerndorfe a jednodielna spona s hrotitou nôžkou. Najmladší výskyt radielkovej výzdoby vo Veľkom Mederi sme zaznamenali v zemnici 301 z výskumu v roku 2003. V zahĺbenom objekte sa medzi početnými nálezmi a v pestrom zložení keramiky okrem dvoch drobných fragmentov terry sigillaty a jedného z tzv. raetskej keramiky objavila aj hlboká misa zdobená meandrom v technike ozubeného kolieska. Ide

Obr. 2. Dva typy radielka na germánskej keramike z Veľkého Medera (zväčšené)
Abb. 2. Zwei Typen des Rollrädchens auf der germanischen Keramik aus Veľký Meder (vergrößert).

o pomerne veľké zlomky umožňujúce rekonštrukciu nádoby pripomínajúcej tvar Drag. 37 (obr. 3: 16; 4: 10). Nechýbali tu ani dve mince – polný sestercius Iulie Maesy (razba z roku 219 podľa určenia E. Kolníkovej) a antoninianus Claudia II. Gothica (268-270). Predovšetkým druhá minca dokladá veľmi neskoré – najmä s ohľadom na keramikú zdobenú ozubeným kolieskom – zasypanie zemnice 301, pravdepodobne až v poslednej tretine 3. storočia. Takéto časové zaradenie ale potvrdzujú aj dva úlomky glazovaných mortárií a jeden fragment germánskej keramiky točenej na hrnciarskom kruhu z toho istého objektu (nálezy aj so stručným komentárom – *Varsik 2005*, 303-308, obr. 3-5).

V kvádskych žiarových hroboch sa urny zdobené ozubeným kolieskom vyskytujú prevažne v staršej dobe rímskej, a to najmä v stupni B1 a v staršej fáze stupňa B2 (*Halášová 2010*, 589, 590, tab. 6). Misa zo zemnice 301 vo Veľkom Mederi však dokladá používanie tejto ornamentálnej techniky až do poslednej tretiny 3. storočia. Časovo paralelné by mohli byť

Obr. 3. Veľký Meder. Keramika zdobená radielkom. 1 – obj. 91; 2-4 – obj. 94; 5 – obj. 107B; 6-7 – obj. 114; 8-12 – obj. 125; 13 – obj. 160; 14-15 – obj. 303; 16 – obj. 301. Všetko: 1:3.

Abb. 3. Veľký Meder. Keramik verziert durch das Rollrädchen. 1 – Obj. 91; 2-4 – Obj. 94; 5 – Obj. 107B; 6-7 – Obj. 114; 8-12 – Obj. 125; 13 – Obj. 160; 14-15 – Obj. 303; 16 – Obj. 301. Alles: 1:3.

tvorovo i výzdobne príbuzné (ale nie totožné) urny pohrebísk v Abraháme (hrob 91) a v Bešeňove (hrob z roku 1994). Žiaľ, ani jeden z nich neobsahoval ďalšie chronologicky citlivé nálezy (Kolník 1980, Taf. XXX: 91a; Ruttkay 1996, 150, obr. 115: 1), ktoré by túto domnienku potvrdili.

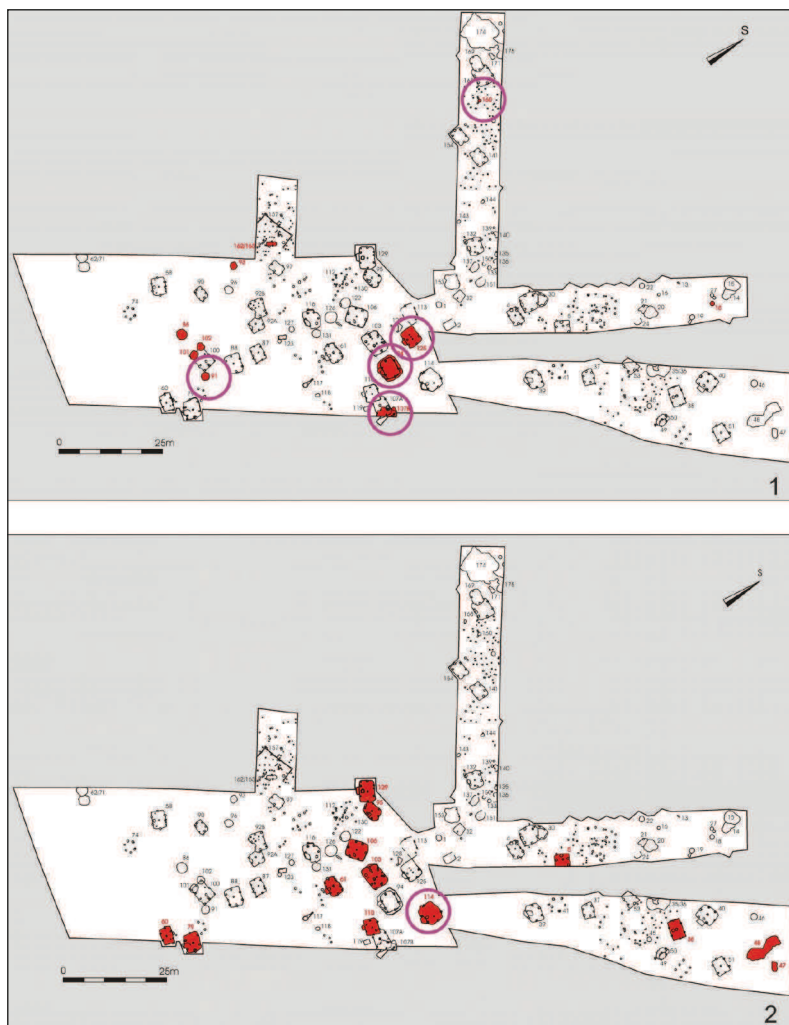
4. Záver

Nálezy z Veľkého Medera dokumentujú výskyt radielkovej výzdoby v pomerne dlhom časovom úseku chronologických stupňov B2/C1, C1 a C2, inými slovami od druhej polovice 2. až po poslednú tretinu 3. storočia. V nasledujúcom neskororímskom období dochádza k pomerne výrazným zmenám v hrnčiarskej produkcii na území severne od stredného Dunaja. Okrem zmien v technológii (nástup domáceho germánskeho riadu točeného na hrnčiarskom kruhu) sa prejavili aj v celkovom ústupe ornamentiky na povrchu nádob formovaných ručne. Viaceré výzdobné techniky – napr. hrebeňovanie, barbotino a s nimi aj ozubené koliesko – sa prestali používať. Nálezový súbor zo zemnice 301 vo Veľkom Mederi svojím pestrým zložením (úlomky panónskych glazovaných mortárií a germánskej na kruhu točenej keramiky) a s prítomnosťou misy zdobenej ozubeným kolieskom reflektuje práve toto obdobie končiaceho sa starého štýlu a nástupu nových prvkov.

Obr. 4. Veľký Meder. Keramika zdobená radielkom. 1-3 – obj. 94; 4-8 – obj. 125; 9 – obj. 160; 10 – obj. 301. Všetko: 1:2.

Abb. 4. Veľký Meder. Keramik verziert durch das Rollrädchen. 1-3 – Obj. 94; 4-8 – Obj. 125; 9 – Obj. 160; 10 – Obj. 301. Alles: 1:2.

Obr. 5. Velký Meder. Plány výskumných plôch z rokov 1988-1992 s vyznačenými objektmi fázy A (hore) a fázy B (dole). Objekty s prítomnosťou keramiky zdobenej radielkom sú zvýraznené krúžkom. Na tomto pláne sa nenachádzajú objekty 301 a 303 skúmané v roku 2003.

Abb. 5. Velký Meder. Die Grabungsflächen aus den Jahren 1988-1992 mit angedeuteten Objekten der Phase A (oben) und der Phase B (unten). Objekte mit der Anwesenheit der Keramik mit Rollrädchen sind durch Kreis hervorgehoben. Auf diesem Plan befinden sich nicht die im Jahre 2003 freigelegte Objekte 301 und 303.

LITERATÚRA

- Hajnalová/Varsik 2010* – M. Hajnalová/V. Varsik: Kvádske roľníctvo na Slovensku z pohľadu archeológie a archeobotaniky. In: J. Beljak/G. Březinová/V. Varsik (ed.): *Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Sídľiskové a ekonomické štruktúry od neskorej doby laténskej po včasný stredovek*. Arch. Slovaca Comm. X. Nitra 2010, 181-224.
- Hajnalová/Varsik 2015* – M. Hajnalová/V. Varsik: Archäologische und botanische Untersuchungen in der kaiserzeitlichen Siedlung von Velký Meder (SW-Slowakei). In: H. Friesinger/A. Stuppner (Hrsg.): *Mensch und Umwelt – Ökoarchäologische Probleme in der Frühgeschichte. Materialien des 17. Internationalen Symposiums „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum“* Wien, 29. 11.-3. 12. 2004. Wien 2015, 109-136.
- Halásová 2010* – L. Halásová: Germánska keramika zo žiarových hrobov 1. storočia n. l. v Čechách a na Slovensku. In: J. Beljak/G. Březinová/V. Varsik (ed.): *Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Sídľiskové a ekonomické štruktúry od neskorej doby laténskej po včasný stredovek*. Arch. Slovaca Comm. X. Nitra 2010, 579-595.
- Kolník 1980* – T. Kolník: *Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei I*. Bratislava 1980.
- Ruttkay 1996* – M. Ruttkay: *Nové nálezy z Bešeňova*. AVANS v roku 1994. Nitra 1996, 150-151.
- Varsik 2003* – V. Varsik: Velký Meder und Bratislava-Trnávka: zwei germanische Siedlungen im Vorfeld des pannonischen Limes (Befunde und Chronologie: eine Übersicht). In: *Stadt und Landschaft in der Antike. Anodos – Suppl. 3*. Trnava 2003, 153-196.
- Varsik 2004* – V. Varsik: Zur Entwicklung der quadischen Siedlung von Velký Meder (SW-Slowakei). *Štud. Zvesti AÚ SAV* 36, 2004, 257-275.
- Varsik 2005* – V. Varsik: Nálezové súbory z germánskych sídlisk na juhozápadnom Slovensku s prítomnosťou mincí z druhej polovice 3. storočia. Velký Meder, objekt 301/03. *Zbor. SNM*. 99, Arch. 15, 2005, 301-312.
- Varsik 2008* – V. Varsik: Nálezové súbory z germánskych sídlisk sprevádzané severovskou terrou sigillatou. Velký Meder, objekt 106. *Zbor. SNM*. 102, Arch. 18, 2008, 293-306.
- Varsik 2011* – V. Varsik: Germánske osídlenie na východnom predpolí Bratislavy. Sídľiská z doby rímskej v Bratislave-Trnávke a v okolí. *Arch. Slovaca Monogr. Fontes* 18. Nitra 2011.

ROLLRÄDCHENVERZIERTE GEFÄSSE AUS DER QUADISCHEN SIEDLUNG VON VELKÝ MEDER

VLADIMÍR VARSÍK

Die germanische Siedlung von Velký Meder befindet sich ca. 7 km nördlich der Donau, die nächstliegenden Festungen am Limes waren die Kastelle Arrabona und Ad Statuas. Das Gesamtausmaß der Siedlung wird auf 6-8 ha geschätzt. Durch die Grabung in den Jahren 1988-1992 wurde etwa ein Zehntel dieser Siedlungsfläche untersucht (0,7 ha), auf welcher sich 43 Grubenhäuser und einige Dutzend weiterer Objekte (obertätige Pfostenbauten, Vorrats- und Exploitationsgruben, Öfen) befanden. An die Flächenabdeckung knüpfte im Jahr 2003 noch eine kurze environmental orientierte Grabung an, deren Ziel es war archäobotanische Quellen zur Beurteilung des Charakters der quadischen Landwirtschaft zu gewinnen.

Durch die bisherigen – bisher noch nicht beendeten Analysen ist es gelungen drei Hauptphasen der inneren chronologischen Entwicklung der Siedlung zu charakterisieren. Die älteste Phase (Phase A) nimmt etwa die zweite Hälfte des 2. Jahrhunderts ein. Bisher ist nicht ganz sicher ob die Siedlung kurz vor oder erst während der Markomannenkriege entstanden ist. Nach relativ bescheidenen Anfängen wächst die Besiedlung in der nachfolgenden Phase B während der Zeitstufe C1 an, also vor allem am Ende des 2. und während der ersten Hälfte des 3. Jahrhunderts. Den größten Aufschwung, was die Besiedlungsdichte auf den untersuchten Flächen angeht, erlebt die Siedlung in der Zeit seit dem letzten Drittel des 3. bis zum 4. Jahrhundert (Phase C).

In Velký Meder wurden 16 rollrädchenverzierte Keramikbruchstücke gefunden (Abb. 3-4). Die Mindestanzahl rädchenverzierter Gefäße kann man auf sieben oder acht Stücke schätzen. Nach den Abdrücken kann man zwei Rädchen-typen unterscheiden (Abb. 2). In einem Fundkomplex könnten Gefäße auftauchen die durch den ersten oder den zweiten Rädchentyp verziert waren, was von ihrer parallelen Benützung zeugt. In unserer Siedlung wurde aber kein Gefäß entdeckt das gleichzeitig durch beide Werkzeugtypen ornamentiert wurde.

Die Rädchenverzierung in Velký Meder kommt an dunklen grauschwarzen bis schwarzen dünnwandigen Gefäßen mit sorgfältig zubereiteter – polierter und grafitierter - Oberfläche vor. Diese Gefäße gehören zur Tischkeramik.

Die rädchenverzierte Keramik erscheint in Velký Meder in Fundkomplexen, die in die Siedlungsphasen A und B gehörten, das bedeutet im Zeitabschnitt ab der 2. Hälfte des 2. bis zum mittleren Drittel des 3. Jahrhunderts. In der spätrömischen Phase C ist die Rädchenverzierung in Velký Meder nicht belegt. Zahlreicher kommen solche Gefäße in den Siedlungsobjekten der Phase A vor (Abb. 5: 1), wo sie in zwei Fällen durch Terra Sigillata aus Mittelgallien und Rheinzabern begleitet waren (Grubenhäuser 94 und 107B). Aus der jüngeren Phase B (Abb. 5:2) – von der ersten Hälfte des 3. Jahrhunderts – stammen Bruchstücke aus dem Grubenhaus 114, in welchem sich auch Terra Sigillata der Produktion von Helenius aus Westerdorf und eine eingliedrige Fibel mit spitzförmigen Fuß befanden. Das späteste Vorkommen von Rollrädchenverzierung in Velký Meder dokumentierten wir im Grubenhaus 301 (Grabung im Jahr 2003) zusammen mit zwei Münzen – Sestertius der Iulia Maesa (Prägung vom Jahr 219) und Antoninianus von Claudius II. Gothicus (268-270). Hauptsächlich die zweite Münze belegt eine sehr späte Datierung – wahrscheinlich erst in das letzte Drittel des 3. Jahrhunderts.

In den quadischen Brandgräbern kommen rollrädchenverzierte Urnen vorwiegend während der älteren römischen Kaiserzeit vor, und zwar vor allem in der Zeitstufe B1 und der älteren Phase der Zeitstufe B2. Die Funde aus Velký Meder dokumentieren das Vorkommen der Rädchenverzierung in einem relativ langem Zeitabschnitt der chronologischen Stufen B2/C1, C1 und C2, mit anderen Worten ab der zweiten Hälfte des 2. bis zum letzten Drittel des 3. Jahrhunderts. In der nachfolgenden spätrömischen Kaiserzeit kommt es im nördlichen Mitteldonauegebiet zu relativ markanten Änderungen im Töpferhandwerk. Neben dem Technologiewandel (Einführung der Töpferschiebe und der Zweikammerbrennöfen) äußerten sie sich auch im deutlichen Abzug der Ornamentik an den handaufgebauten Gefäßen. Mehrere Verzierungstechniken – unter diesen auch das Rollrädchen – verschwanden aus dem Repertoire der quadischen Töpfern.

Vladimír Varsík
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
949 21 Nitra
vladimir.varsik@savba.sk

© SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM-ARCHEOLOGICKÉ MÚZEUM
ISBN 978-80-8060-414-1
ISSN 1336-6637